

Het Gouden Wagentje

Vierhonderd jaar gastvrijheid aan de Nieuwestad

Jan Faber

In 2001 koos de werkgroep Open Monumentendag van de Leeuwarder Historische Vereniging 'Aed Levwerd' voor het thema historische horeca en werd een zestiental vroegere en hedendaagse horecapanden voor publiek opengesteld. Voor het Open Monumentendagboekje met de titel *Tapperijen, logementen, sociëteiten en huizen van plezier* doken een twintigtal auteurs in de geschiedenis van de open te stellen panden en tekende historicus en eindredacteur Harm Nijboer voor het schrijven van de inleiding¹.

In de aanloop naar het evenement ontstond discussie over de vraag wat het oudste etablissement van de stad was dat nog steeds aan zijn oorspronkelijke functie voldeed. In eerste instantie leek café *Nieuw Blauwhuis* bij de Verwersbrug aan de Hoekstersingel met die eer te gaan strijken. Deze lokaliteit is vermoedelijk rond 1687 ontstaan door twee bestaande cafés of tapperijen onder een dak te verenigen. Op grond van een vluchtige verkenning naar de historie van *Het Oranje Bierhuis* – in de stedelijke mythologie het oudste café van Leeuwarden – leken oude koopakten pas in 1770 voor het eerst melding te maken van horeca-activiteiten op de hoek van het Herenwalgje en het Auckamastraatje. Later heeft diepgaander onderzoek door huisnamendeskundige en medecontribuant aan deze bundel, Henk Oly, echter uitgewezen dat er op deze plek al in 1659 sprake was van een door huurder Jan Schol gedreven, maar toen nog naamloze herberg. Pas rond het midden van de achttiende eeuw, toen de familie Sip(pa)ma er de scepter zwaaide, duikt voor het eerst de naam van *Het Oranje Koffiehuis* op.

Uiteraard moest een keuze worden gemaakt uit het aantal horecapanden dat diepgaander kon worden belicht. Daarom konden noodgedwongen diverse zaken waar onderzoekers in het verleden tegenaan waren gelopen slechts terloops door Harm Nijboer worden aangestipt en moest hij andere geheel buiten beschouwing laten. Zo noemde Harm *De Witte Zwaen* aan de zuidzijde van de Nieuwestad de eerste bij name genoemde herberg in Leeuwarden. Deze zou door de vijftiende-eeuwse vrijheidsstrijder Jancko Douwama zijn vermeld in zijn *Geschriften* – ook wel bekend als het *Boeck der Partijen*². Douwama verbleef 1512 tijdens de Mariaprocesie in een herberg die hij *De Zwaen* noemde. De in Kollum gearresteerde krijgsman Kempo Roeper, die verdacht werd van samenzwering tegen de hertog

van Saksen, zou toen naar Leeuwarden zijn overgebracht en 'also, wenich voer noen, oentlijck door de stadt gheleit, en quam te gaen voer mijn logijs, to weten voer de Zwaen, daar ick en voele volcks stunden, om to waren vp de processie, de daer voer solde comen'. Opgemerkt zij dat Douwama nergens melding maakt van de locatie van deze herberg en er moet ernstig aan worden getwijfeld of dat de Nieuwestad was, zoals de inleider schrijft. Is het niet logischer een arrestant vanuit Kollum Leeuwarden binnen te brengen via de Hoeksterpoort en deze langs de kortst mogelijke route – dus langs Voorstreek, Tweebaksmarkt en Druifstreek – zo snel mogelijk naar het Blokhuis over te brengen? Uiteraard valt niet uit te sluiten dat Douwama's *Zwaen* aan de Nieuwestad stond, want daar wordt vanaf 1603 een herberg *De Witte Zwaan* vermeld ter plaatse van het huidige Nieuwestad 126, maar bij de Hoeksterpoort wordt al in 1570 *De Vergulde Zwaan* vermeld³. Waar we Douwama's *Zwaan* echter ook moeten zoeken, uit deze bijdrage zal blijken dat we aan *Het Gouden Wagentje* op z'n minst een niet onverdienstelijke plaats als *runner up* moeten toekennen. Niet alleen als het om een vroege vermelding van de naam van een horecagelegenheid in onze stad gaat, maar ook waar het de duur van de herbergfunctie betreft die in het zo genoemde huis werd uitgeoefend.

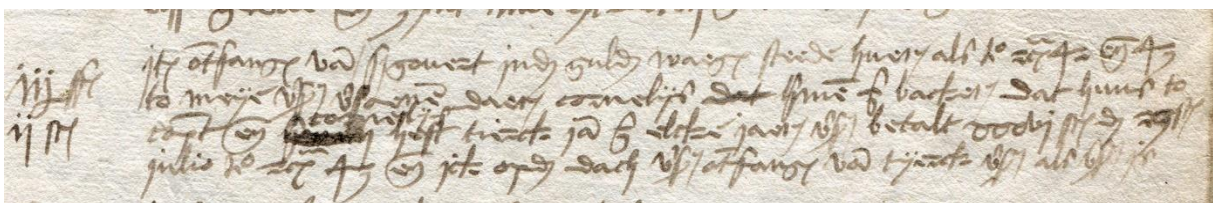
Vroege vermeldingen van *De Vergulde Wagen*

Op 20 september 1588 diende voor het nedergericht van Leeuwarden een kort geding inzake vermeend onrechtmatig gebruik van de naam *De Vergulde Wagen*, dat was aangespannen door de echtelieden Heyn Fockesz en Fueck Tyesses tegen Cornelis Cornelisz en zijn echtgenote Tryn Gerryts Gerryts⁴. Door de eisers werd gesteld dat 'zy ende heure predecresseurs naest tien, xx, xxx, xl ende langer jaren in rustelycken ende vredelycken possessie waren geweest omme te moegen wthangen voor heuren huysinge den vergulde wagen, geschildert in het bordt, sulcx oock dat 't selfde bordt aldaer voor der Impetranten huysinge altoes zonder yemants belettinge hadde gehad, ende want nyemandt geoorlooft was in een stadt gelycke teecken oft wapen wt te hangen, daeraff ende ander inde possessie ware zulcx te doen, was nochtans alsoe dat dese gedaegden heur vervordert hadden voor heuren nyeuwen huysen opden Nyuwe Stadt mede wt te hanghen een bordt daerinne de vergulde wagen mede geschildert was'. Daarom verzochten eisers de magistraat te bevestigen dat gedaegden geen recht hadden het gewraakte bord voor hun huis uit te hangen en dat zij dientengevolge volledig in hun recht hadden gestaan om de gedaegden te sommeren het bord weg te nemen.

De gedaagden stelden, dat juist *zij* in het volste recht stonden om de naam te gebruiken en ontkenden, dat eisers ‘eenijge doechdelycke possessie vanden name der gulden wagen aan heur huysinge, daernae deselve genoempt solde zyn, te hebben, soe zy gedaechden heure huysinge (in 1586) doer titule van coope vercregen hadden van Cornelis inden Roose ende Eencke, echteluyden, met heuren annexen, eer, feer ende gerechticheyt, heur ende heur voorolders gecompeteert hebbende, die naest menschen memorie de gulden wagen altyts genaempt ware geweest ende sulx oock aldaer gasterie gehouden ende by eene Govert inden gulden wagen genaempt gebruyckt worde, welcke huysinge oldt zynde ende by heur gedaechden wech gebroecken, een geheel nyuw huys gebout zynde, met rechts de olden name den gulden wagen behoorde te holden’. Daarnaast werd fijntjes gewezen op het feit dat ‘zy gedaechden onderscheyt hadden gemaect tusschen den twee wthangende teyckens in qualiteyt, als hebbende zy gedaechden in heur bordt doen scrijven *den olden gulden wagen*, soe wel meer gelijcke teijckens binnen deser stede wthangende worden gesien’. De uitkomst van deze rechtzaak liet zich raden. De eisers werden niet ontvankelijk verklaard in hun eis en veroordeeld tot het betalen van de proceskosten.

Hoewel we Heyn Fockes niet aantreffen als koper van een huis/herberg *De Vergulde Wagen* elders in de stad, heeft het huisnamenonderzoek door Henk Oly uitgewezen dat er daadwerkelijk een pand met die naam op de Wirdumerdijk heeft bestaan, naar alle waarschijnlijkheid het noordelijke hoekpand van de Ayttasteeg – tegenwoordig nummer 31. Heyn Fockes bezat er inderdaad onroerend goed en verkocht in 1581 de helft van dit pand⁵. Mogelijk is hij er als huurder/uitbater nog tot na 1588 blijven wonen.

Waar Heyn Fockes verklaarde dat hij en zijn voorgangers al langer dan veertig jaar een vergulde wagen op een bord hadden uithangen, repten gedaagden over het gebruik van eenzelfde afbeelding, welke men zich ‘naest menschen memorie’ kon herinneren.

De vroegste vermelding van ‘den gulden waegen’ in 1543, in 1541 aangeduid als ‘Govert tappers steedt vp die Nye Stadt’.

Ze verwezen daarbij naar oude tijden, toen uitbater ‘Govert inden gulden wagen’ er de scepter zwaaide. Daarnaast maakten ze melding van de vervallen staat van het oorspronkelijke pand

dat zij, na de eigendom te hebben verworven, hadden laten afbreken en vervangen door het pand dat tot 1918 zou blijven bestaan. Dat hun beweringen op waarheid berustten, mag blijken uit een tweetal posten in het oudste rekeningboek van het Old Burger Weeshuis⁶: 'Item int eerst vntfangen van wegen dat wieshuys 36 st. van Gouert tappers steedt vp die Nye Stadt anno (15)41' en 'Item ontfanghen van salige Govert inden gulden waeghen steede huer als anno 1542 ende '43 to meije voorsscreven verscenen, daer Cornelijs Harmensz backer dat huus to compt'. Cornelis Harmensz backer moet volgens hetzelfde rekeningboek al voor 1548 zijn overleden omdat de 36 stuivers grondpacht in dat jaar door zijn erfgenamen werden voldaan. Ook Govert had in 1543 het tijdelijke al met het eeuwige verwisseld en moet dus al veel eerder een zekere naam en faam hebben opgebouwd die men zich meer dan 45 jaar later nog levendig wist te herinneren. Dat het oorspronkelijke pand wegens bouwvalligheid werd vervangen, suggereert een aanzienlijke ouderdom en doet vermoeden dat het al ver voor de voltooiing van de tussen 1482 en 1494 gegraven singelgracht rond de stad aan de zuidzijde van de Nieuwestad moet zijn gebouwd. Waarschijnlijk dateerden de oudste huizen ter plekke al uit de eerste helft van de vijftiende-eeuw, toen de parochies Oldehove en Hoek in 1435 onder een stadsrecht met Leeuwarden werden verenigd.

In het afschrift van de oudst aangetroffen koopbrief die betrekking heeft op *De Vergulde Wagen* en dateert uit 1586, verklaren de echtelieden Cornelis Cornelisz in de Roode Roos en Eencke Wygers hun bezit voor 944 goudgulden te hebben overdragen aan de in het bovengenoemde proces vermelde gedaagden⁷. In die transportakte wordt het verkochte als volgt omschreven: 'sekre huysing, plaetse ende twie schuyren met heuren annexen, gerechticheyden ende toebehoorten, t'sampt den proffytelicken eygendom vanden grondt vandien; staende ende gelegen ande zuyder zyde vande Nyestadt, streckende voor vande straete tot achter ande stadts bolwerck'.

Op 25 maart 1586 stemde het stadsbestuur toe in de voorgenomen verkoop, met als bijzondere bepaling: 'dat het gebruyck vande steyge ende poorte in questie ten oosten vande huysinge alleene sal blyven an Cornelis Cornelisz, alhier originael vercoper, ende sulcx byden voorsscreven coopers als successeurs inde plaetse vande selve vercopers te genieten, soe lange zeeckre proces voordien Hove hangende, gededuceert zal zyn, omme alsdan de steyge ende poorte voorsscreven, gebruyckt te worden soe byden Hoove voorsscreven geweest zal worden'. Hier wordt dus gerefereerd aan het uiteindelijk te wijzen vonnis in een nog lopend proces voor het Hof van Friesland inzake het gebruiksrecht van de steeg aan de oostzijde van het pand.

Dat het vrije gebruk van deze steeg al langer een heet hangijzer was, mag bliken uit een proces voor het Nedergerecht, dat volgens het oudste recesboek van Leeuwarden diende op 14 december 1537⁸. Eiser Cornelis Harmensz, vader van Cornelis Cornelisz in de Roode Roos, verzocht in deze zaak dat de bewoner van het belendende pand ten oosten, Jochum Abbesz, veroordeeld zou worden om 'alle twiste ende molestatie costeloos ende schadeloos aff te doen, ende den Impetrant den steege, gelegen tusschen partijen huysen, rustelicken ende vredelicken te laten gebruijcken'. Laatstgenoemde beweerde echter dat hij en zijn rechtsvoorgangers bezitters van dezelfde steeg zijn geweest en dat dit bezit met brieven, bode en consent aan hem zou zijn overgedragen. Het wijzen van een definitief vonnis werd echter, in afwachting van het overleggen van deze bewijsstukken, door de magistraat opgeschort, zonder dat de uiteindelijke afloop van het aangespannen geding aan ons is overgeleverd.

Eigenaren en uitbaters

Vanwege het schaarse zestiende-eeuwse bronnenmateriaal is niet geheel duidelijk of *De (Oude) Vergulde Wagen* vanaf de vroege zestiende eeuw doorlopend als herberg in gebruik is geweest. Wel blijkt, dat Cornelis Cornelisz 'cramer' en Tryn Gerrits, alsmede de eigenaren na hen, tot in de late achttiende eeuw het pand niet zelf bewoonden, maar het verhuurden. Gedurende de gehele zestiende en het grootste deel van de zeventiende eeuw komen we slechts incidenteel een naam van een huurder tegen. Wanneer Tryn Gerrits kinderloos komt te overlijden en er op 11 juni 1604 een inventaris van de sterfhuisboedel wordt gemaakt, blijkt zij te zijn overleden in de Galileërkerkstraat⁹. Onder de nagelaten goederen wordt o.a. vermeld 'zeeckere huysinge, staende op de breede zyde vande Nyestadt daer d'Olde Vergulde Wagen wthangt, by Willem Jan Gommerts¹⁰ als huurman gebruyckt'. Niet lang daarna overlijdt ook haar echtgenoot. Op 20 mei 1607 verwerven de voogden over het minderjarige dochtertje Trijntje Cornelis uit het tweede, in 1605 gesloten huwelijk van Cornelis Cornelisz Cramer d'Olde met Lutger Doedes, namens hun pupil de volledige eigendom van het pand¹¹. De omschrijving van het verkochte luidde toen: de rechtmatige helft van een doorgaand huis, inclusief de tussen het voor- en achterhuis gelegen binnenplaats, met daarnaast het medegebruik van de steeg ten oosten, staande op de brede zijde van de Nieuwestad en lopende van voor tot achter aan het stadsbolwerk toe. Het voorhuis werd door Pier Tania¹² als huurder bewoond en het achterhuis, met een uitgang aan aan het Ruiterskwartier, door Hilbrand stoeldraaier. De koopsom van deze halve eigendom bedroeg 1675 goudgulden. Trijntje huwde in 1623 met Gerrit Jans Knyff, commies van de Rekening van het Landschap Friesland, en na diens overlijden in 1626 met Jacob Jacobs Recalff, gezworen bode, later

deurwaarder van het Hof van Friesland. Via haar zoon dr. Jacob Jacobs Recalff vererfde de eigendom op haar klein- en achterkleinkinderen, die het pand uiteindelijk in 1719 voor 2311 goudgulden zouden overdragen aan de notaris Leonardus Clock en echtgenote¹³.

We worden dan voor het eerst summier ingelicht over de indeling van het pand, dat een groot neringrijk huis wordt genoemd dat bestaat in veel boven- en benedenvertrekken. Achter de keuken bevonden zich twee eenkamerwoningen onder een dak, met daarachter een grote plaats en gemeenschappelijke waterput. Jan Gaikema en echtgenote huurden toen het pand. Wanneer de weduwe en kinderen van Leonardus Clock het pand in 1743 voor de koopsom van 3300 caroligulden overdoen aan schepen Andele Andeles, wordt de indeling nauwkeuriger beschreven: een groot voorhuis, twee kelderkamers met daaronder een grote kelder, een binnenplaats met secreet, regenwaterbak en keuken, een grote stalling met daarachter een grote plaats en gemeenschappelijke waterput, boven twee grote bovenkamers, een portaal en klein kamertje, klee- en turfzolder en verder gerief. De herberg werd gehuurd door Lieuwe Dirks en echtgenote voor 250 caroligulden per jaar¹⁴.

Het Gouden Wagentje en de regionale economie

Wanneer we aan de hand van advertenties in de Leeuwarder Courant de in *Het Gouden Wagentje* georganiseerde publieke verkopen vergelijken met die in de concurrerende etablissementen, dan lijkt van meet af aan (1752) het overgrote deel van het aangeboden te bestaan uit agrarisch onroerend goed in de wijde omgeving van de stad en in de grietenij Het Bildt in het bijzonder. Met name in de jaren vijftig van de achttiende-eeuw hadden deze verkopen zonder uitzondering betrekking op vruchtbare arealen Bildtland, met of zonder de opstal. Overigens geldt hetzelfde voor herberg *Het Zwarte Kruis* tegenover de waag (Nieuwestad zuidzijde 142). Mogelijk waren de herbergen tijdens marktdagen in de onmiddellijke omgeving van de waag gewilde ontmoetingsplaatsen van agrariërs uit de regio. Een andere mogelijke oorzaak van het grote aanbod van agrarisch (stemdragend) onroerend goed zou kunnen zijn, dat het Leeuwarder stadspatriciaat, in de jacht op meer invloed binnen het provinciebestuur, veel potentiële kopers telde wat een prijsopdrijvend effect zou kunnen sorteren.

Op 4 januari 1754 werd door een consortium van een viertal hoge ambtenaren die gezamenlijk eigenaar waren geworden van het buitendijks gelegen Noorderleeg, een bijeenkomst met het bestuur van de Bildtpollen in *'Het Wagentje'* belegd. Het consortium had namelijk een bod van 15.000 gulden uitgebracht tot tot aankoop van de aan het Noorderleeg grenzende oostelijke Bildtpollen. Hoewel het aanbod – zelfs na verhoging tot 18.000 gulden –

door het Bildtse Pollenbestuur werd afgewezen, resulteerden vervolgsessies in 'Het Wagentje' uiteindelijk tot het gezamenlijke streven om zowel de buitendijkse landaanwas van de Bildtpolder als die van het Noorderleeg te bedijken¹⁵.

Naast vele publieke verkopeningen vonden ook veel vergaderingen plaats in 'Het Gouden Wagentje'. Zo werd er in februari 1816 de eerste deelnemersvergadering van de in december 1815 te Wirdum opgerichte Onderlinge Brand-Assurantie-Sociëteit (OBAS) belegd¹⁶. (Eén van de intiatiefnemers tot oprichting van deze op een na oudste Friese brandwaarborgmaatschappij was de Wirdumer oud-onderwijzer, boer en belastingontvanger Doeke Wiegers Hellema.)

Excessen door drankmisbruik

Net als tegenwoordig, vonden ook in het verleden dikwijls excessen – soms met dodelijke afloop – plaats, die hun oorzaak vonden in overmatig drankgebruik. Zo ook in *Het Gouden Wagentje*. De aanwezigheid van vele bewapende militairen in het achttiende-eeuwse Leeuwarden maakte dat het uitgaansleven destijds niet geheel zonder risico was! Zo kwam in september 1719 een voortijdig einde aan het leven van de kuiper Allert Jans, nadat hij door een soldaat van het bataljon van de prins van Oranje met een degen was verwond¹⁷. Vier maanden eerder was de koopman in medicinale kruiden monsieur Verweij die zijn intrek in *Het Gouden Wagentje* had genomen, onder verdachte omstandigheden dodelijk verongelukt door een val uit het raam van zijn kamer. Mogelijk was hij onwel geworden¹⁸. In 1710 werd een klant die door de herbergiersvrouw tegen middernacht was uitgelaten, de andere ochtend verdrongen in de gracht gevonden¹⁹. Ook vonden er wel vrolijker gebeurtenissen plaats. Zo voerde een negental klanten tijdens de jaarmarkt van 1714, op het deuntje 'Adam had zeven zonen', een spontane striptease-act op! De meesten van het gezelschap verklaarden echter 'vermits de grote dronkenschap' geen actieve herinnering meer te hebben wie er – al dan niet opzettelijk – zijn broek had laten zakken²⁰. Aangezien er geen dames in de afgesloten ruimte aanwezig waren, werd deze schennis van de openbare eerbaarheid met een bescheiden boete afgedaan²¹. Volgens de verhoren van betrokkenen was de zogenaamde 'vooropkamer', zoals destijds gebruikelijk, ingericht als gelagkamer. Aardige bijkomstigheid was, dat een van de gehoorde verdachten per abuis in de veronderstelling verkeerde dat een en ander in de oostelijk belendende herberg 'De (Witte) Zwaen' had plaatsgevonden; voorzover bekend de enige aanwijzing, dat dit pand destijds nog steeds een horecabestemming kende.

Gezicht op de Lange Pijp en de Nieuwestad in Leeuwarden, gezien vanaf de oostelijk gelegen Waag. Bijna alle gevels aan de linkerzijde hebben luifels. Op één der luifels is duidelijk 'De Witte Zwaan' herkenbaar. Het pand rechts ervan is herberg 'Het Gouden Wagentje', alwaar nog steeds een uithangbord aan de gevel lijkt te zijn bevestigd. Jan Bulthuis, de vervaardiger van de in 1790 als gravure uitgegeven tekening, baseerde zich meestal op bestaande afbeeldingen. Zo zou een tekening van Jan de Beijer uit 1754 als voorbeeld hebben gediend. Zie hiervoor de [beeldbank van het Historisch Centrum Leeuwarden](#).

Vernieuwing van de voorgevel

De hiervoor genoemde schepen Andele Andeles mogen we, getuige de jaarstenen van de voorgevel, verantwoordelijk achten voor het *upgraden* van het *Het Gouden Wagentje* naar de bouwstijl van het midden van de achttiende eeuw. Waarschijnlijk zijn de zestiende-eeuwse elementen van het interieur toen onaangetast gebleven en is alleen het uiterlijk van het pand gewijzigd door het van een moderne klokgevel te voorzien. Gelijktijdig zal toen ook de gevelsteen met de tekst *De Gouden Wagen* zijn ingemetseld. Tot dan toe was er steeds sprake van een 'uithangende' vergulde wagen.

Eigenaren worden uitbaters

Op 15 juli 1779 werd consent verleend op de voorgenomen verkoop van de herberg door Andele Andeles zoon Jouke aan de echtelieden Gerben Sikkes en Grietje Aukes (van der Sluis)²². Laatstgenoemde was met haar eerste echtgenoot Pieter Jacobs al vanaf 1759 huurder van de herberg. Datzelfde jaar was ook de afrijplaats van de postkoets naar Groningen van herberg *De Harlinger Kelder* op de hoek van het Klein Schavernek en de Nieuwestad, die zij tot dat jaar hadden geëxploiteerd, naar *Het Gouden Wagentje* verhuisd²³. Nog tot het begin van de twintigste eeuw was *Het Gouden Wagentje* vertrek- en eindpunt van diligences, welke diensten onderhielden tussen stad en platteland.

Bij die verkoop verschilt de indeling van de herberg niet wezenlijk van die uit 1743, zodat de in 1754-55 uitgevoerde verbouwing zich zal hebben beperkt tot vernieuwing van de voorgevel. De koopsom bedroeg ditmaal 6600 caroligulden, een verdubbeling van de prijs uit 1743 omdat het achterhuis met uitgang op het Ruiterskwartier weer bij de koop was inbegrepen. Gerben en Grietje zouden de herberg tot 1794 bestieren. (Overigens bestond er in de achttiende-eeuw nabij de Vrouwenpoort nog een tapgelegenheid *Het Wagentje*, die – om verwarring te voorkomen – veelal werd aangeduid als *Het Kleine Wagentje*.)

Op 4 april 1794 werd consent gepasseerd op de verkoop van hetzelfde voor- en achterhuis aan de echtelieden Pieter Mijntjes en Aaltje Sipkes uit St. Jacobiparochie²⁴. Opvallend is, dat de koopsom ditmaal bijna het dubbele van het bedrag uit 1779 bedroeg, te weten 13.000 caroligulden. In de koopbrief wordt echter geen beschrijving van het interieur gegeven. Waar het de benedenverdieping betreft, lijkt een klein verschil te bestaan met de beschrijving van de indeling in een in het hypotheekboek geregistreerde obligatie van 23 maart 1808, inzake twee verschuldigde termijnen van een totale koopschat van 13.005 caroligulden en 10 stuivers door de nieuwe eigenaren Cornelis Jacobs Bakker cum suis²⁵. Deze had de herberg in 1807 overgenomen van Heert Jacobs van der Woude en de gezamenlijke mede-erfgenamen van de vorige eigenaar Aaltje Sipkes. Heert had de zaak na het overlijden van Aaltje nog tot 12 november 1807 voortgezet. Omdat Cornelis Jacobs Bakker de herberg in gemeenschap van goederen met zijn plotseling in 1808 overleden echtgenote Akke Jacobs had gekocht, erfden haar ouders na haar overlijden de helft van de herberg. De op 26 oktober 1807 gepasseerde koopbrief geeft alleen van de benedenverdieping van de herberg een zeer gedetailleerde beschrijving²⁶. Er is dan plotseling geen sprake meer van een voorhuis, doch van drie kamerwoningen. Zou er tussen 1779 en 1807 misschien toch een ingrijpende verbouwing van de benedenvertrekken hebben plaatsgevonden, welke een verdubbeling van de koopsom zou rechtvaardigen?

In 1809 treffen we in het omslagkohier voor de lantaarn-, brandspuit- en nachtwachtgelden Roelof Jacobs Wagenaar, zwager van Cornelis Jacobs Bakker, als eigenaar/gebruiker aan. Feitelijk verwierf deze pas – nadat Cornelis Jacobs Bakker zijn halve aandeel op 29 november 1811 voor de somma van 5.150,50 gulden had overgedragen aan zijn schoonvader en mede-eigenaar Jacob Roelofs Wagenaar²⁷ – na het overlijden van zijn moeder in 1826 de volledige eigendom van het perceel²⁸.

Per 1 november 1816 verhuurde Roelof Wagenaar voor een periode van twee jaar het bovenlokaal, inclusief de zolder, aan sociëteithouder Johannes Suurmans. Dat voor een jaarhuur van 150 gulden²⁹.

Het pand Nieuwestad zuidzijde nr. 124. Koffiehuis "Het Gouden Wagentje" rond 1912. Foto J.M. van der Peijl.

Nadat Roelof op 22 december 1836 was overleden, verkocht weduwe Houkje Pieters de Wilde de herberg op 20 februari 1837 voor 12.000 gulden aan Willem Morra³⁰. De finale toewijzing vond twee weken later plaats. Hoewel het verkochte uitgebreid wordt omschreven,

beperken we ons hier tot de benedenverdieping. Deze bestond in een behangen voorkamer met twee schuiframen aan de straatkant, haardsteen met staande en liggende platen en zeven kastjes. Daarnaast een behangen middenkamer met een bedstede, kleerkast, tapkast en een kast onder de schoorsteenmantel. Achter deze kamer bevond zich een doorloop, welke als slaapplek gebruikt kon worden. Beide kamers werden gescheiden door portes-brisées. Vervolgens een behangen kelderkamer met twee schuiframen aan de plaats, een bedstede, kast en een doorloop. Onder de drie kamers, welke het herberggedeelte vormden, bevond zich een grote kelder met een afgeschoten bergplaats voor wijn. Voor deze kelder bevond zich nog een tweede kelder onder de middenkamer. Vermeldenswaard zijn ook de drie stallen voor honderd paarden.

De achterzijde van Het Gouden Wagentje, rond 1910 gezien vanuit de oostelijk belendende steeg. De personen op de foto zijn onbekend, doch zouden leden van de familie Brada kunnen zijn. Collectie Fenno Schoustra.

Willem Morra overleed op 5 juli 1852. Zijn weduwe Ida Konings genoot tot haar overlijden op 29 maart 1857 het vruchtgebruik van zijn helft van de herberg. Hun zoon Petrus was reeds op 7 februari 1850 overleden. Deze had vanaf 1842 samen met zijn echtgenote Anna Maria Keijzer de zaak gerund. Hun vier minderjarige kinderen zouden zowel in de nalatenschap van hun grootvader als grootmoeder delen. In 1852 verblijft de weduwe tijdelijk in de Verenigde Staten van Amerika, doch na haar terugkeer hertrouwde ze op 23 juni 1856 met de grutter Hendericus Tjepkema. De honneurs lijken korte tijd te zijn waargenomen door

de trekschipper Johannes Rinses Semler, welke in 1854 en 1856 als kastelein wordt genoemd.

Het Gouden Wagentje aan de Nieuwestad op een foto uit 1905. Het paard van waarschijnlijk de uitgespannen postkoets op Groningen lijkt ter verzorging door de steeg naar de stalling achter de herberg te zijn gebracht. Collectie Historisch Centrum Leeuwarden.

Op 19 oktober 1863 laten de erfgenamen van Willem Morra en Ida Konings de herberg publiekelijk bij opbod verkopen, waarop de finale toewijzing op 2 november daaraan volgend wordt gegund aan de hoogste bieder, de dan voor een jaarhuur van 728 gulden zittende huurder van de benedenverdieping Jouke Posthuma Brada³¹. Hij betaalde een koopsom van 14.965 gulden. Hendericus Tjepkema en Anna Maria Keijzer bewoonden op dat moment de bovenverdieping. De omschrijving van het verkochte lijkt niet dramatisch af te wijken van die in 1837, zij het, dat op de eerste verdieping nu sprake is van ‘een ruime bovenzaal, in twee deelen gescheiden door een porte-brisée’. Nadat Jouke Brada op 11 januari 1872 was overleden, werd op 28 februari de volledige inboedel geïnventariseerd en getaxeed³². Zijn weduwe Cecilia van Lingen zou de herberg nog tot 1899 voortzetten, na 1875 met haar tweede echtgenoot Petrus Paulus Franciscus Bekker. Op 7 november 1899 droegen de erven van Jouke Posthuma Brada het ‘logement en koffiehuis’ voor de somma van

f 18.678 over aan diens neef Minne Jans Brada uit Huizum³³. Deze was zelf geen uitbater, doch liet de bedrijfsvoering over aan zijn zoon Jan Minnes Brada. Deze nam het logement op 28 juli 1905 voor f 18.000 over van zijn vader³⁴.

Kaartgezelschap in de gelagkamer van Het Gouden Wagentje, kort voor de afbraak in 1918. Aan de linkerkant van de stamtafel, half verscholen achter de voorste persoon uitbater Jan Minnes Brada. Op de achtergrond zijn echtgenote Wilhelmina Brada-Ongering. Achter de tapkast buffetbediende Jurjen Eygelaar. Collectie Fenno Schoustra.

Na vier eeuwen valt het doek

Toen de Leeuwarder ingezetenen blijkens een advertentie in de Leeuwarder Courant van 17 november 1917 de maandag daaraanvolgend nog in de gelegenheid waren gesteld om er ‘tegen flinke prijzen’ hun oude gebitten en kunststanden van de hand te doen, naderde het einde van de roemruchte, bijna vier eeuwen oude herberg. Eind december 1917 bracht de eigenaar van het oostelijk belendende pand, de koopman Jan van der Linden, een lucratief bod uit op Brada’s pand. Vanwege uitbreidingsplannen van diens modemagazijn kon Brada zijn bezit van de hand doen voor meer dan het dubbele van het bedrag dat hij zelf had betaald. Op 16 januari 1918 werd voor 43.500 gulden de eigendomsoverdracht getekend³⁵.

Nadat op 12 februari bij boelgoed de complete café-inventaris was verkocht³⁶, ging nog diezelfde maand het karakteristieke pand met klokgevel tegen de vlakke.

B O E L G O E D ,
„Gouden Wagentje”.

Mr. A. W. KOCH, notaris te Leeuwarden, zal op **Dinsdag 12 Februari e.k.**, 's voorm. 10 uur, in bovenst. perceel a. d. Nieuwestad aldaar, bij boelgoed à constant verkoopen:

Den complete uitst. onderh. INVENTARIS van het bekende Café-Restaurant „Het Gouden Wagentje”, hoofdz. best. uit prachtig gebedeld, best loopend biljart met queuen en stander en biliartstofzuiger, biljart met schuier, div. stoffen ivoren- en imitatie biljartballen, buffet en toonbank m. marm. blad, compl. bierpomp m. leiding en ijskast, 6 mooie groote en diverse kleinere café-tafels, leun- en andere stoelen, groote koperen koffiekkan, drank- en bitterstel, fraai koffiestel (bien Mari), groote sigaren-droogtrommel, porselein, glaswerk, w. o.: partij bierglazen m. deksel, buffet- en keukenartikelen, 2 gr. kapstokken, kasten, 2 klokken, 6 gr. spiegels, 2 zaalschermen, 2 groote en 1 kleinere kachel m. schermen, fl. partij kachelpijpen, diverse lampen (electr. en gas), schilderijen, accoord-citer, 1 pr. groote spion, vlaggestok m. vlag en wimpel, voordoek (tooneel), enz. enz.

Bezicht. 's daags te voren van 2—5 uur à 10 cts. entrée.

Advertentie Leeuwarder Courant, 2 februari 2018.

Slechts de gevelsteen *De Gouden Wagen*, die het pand sinds 1755 had gesierd, werd voor de vergetelheid behoed en in 1929 herplaatst in het voormalige ziekenhuis van het St.

Anthonygasthuis in de Pijlsteeg.

Nieuwestad 124 en 126 werden met elkaar verenigd en vormen tegenwoordig warenhuis de HEMA. Na verkoop van *Het Gouden Wagentje* treffen we Jan Brada eerst als boekhouder, doch later als directeur en kassier van de Hanzebank aan. Hij overleed in 1967 op 85-jarige leeftijd in Leeuwarden.

De gevelsteen van Het Gouden Wagentje in de Pijlsteeg. Foto Nykle Dijkstra.

¹ [Publicatie Open Monumentendag 2001 Tapperijen, logementen, sociëteiten en huizen van plezier](#)

² [Jancko Douwama's geschriften: boeck der partijen: articulen van foerantwoording: instructie an sijn wijff: tractaet fan sijner rekenscop: handel sedert 1520: in IV quartieren", p. 175.](#)

³ Meindert Schroor e.a., *Fontes Leovardienses* (Leeuwarder Historische Reeks VII), p. 175.

⁴ [1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 3166 Definitief sententieboek 1588-1591, fol. 53v.](#)

⁵ [1001 Archief van de stad Leeuwarden, 1426-1811, invnr. 3615 Groot consentboek 1580-1583, fol. 15r.](#)

⁶ Archief Old Burger Weeshuis, invnr. 178. Zie ook M. schroor, *De Leeuwarder Weeshuisrekeningen 1541-1608*.

⁷ [1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 3616 Groot consentboek 1583-1592, fol. 67r.](#)

⁸ [1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 2689 Recesboek 1537-1538, p.69.](#)

⁹ [N1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 3462 Aestimatieboek 1603-1604, fol. 268r.](#)

¹⁰ Willem Jan Gommerts is vóór 30 januari 1607 overleden. In 1604 koopt hij met zijn echtgenote Doedt Haringhs een huis in de Kleine Kerkstraat, van welke transactie pas drie jaar later een koopbrief werd gepasseerd. Zie: [1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 3619 Groot consentboek 1607-1609, scan 17r.](#)

¹¹ [1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 3619 Groot consentboek 1607-1609, fol. 28v.](#)

¹² In 1607 diende voor het Nedergerecht van Leeuwarden een smaadproces, aangespannen door Pier Tania namens diens echtgenote Swaen Tiercx en zijn dochter Aelcke Tania tegen Hessel Jelles, welke tijdens een bezoek aan diens herberg – dit moet wel het Gouden Wagentje zijn geweest - op 25 april van dat jaar zijn vrouw zou hebben uitgemaakt voor een eerloze hoer en een 'stuckedieff', welke hem tot driemaal toe geld uit zijn zak zou hebben onttreemd. Vervolgens zou hij haar met een 'bollepyst' tot bloedens toe hebben afgeranseld. Ook de dochter, die haar moeder poogde te ontzetten, werd door hem uitgemaakt voor een 'uitgereden hoer'. Zie:

[1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 3172 Definitief sententieboek 1607-1609, fol.71r-72v.](#)

¹³ [1001 Archief van de stad Leeuwarden, 1426-1811, invnr. 3647 Groot consentboek 1715-1723, fol. 167v.](#)

¹⁴ [N1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 3863 Hypotheekboek 1743, fol. 71v.](#)

-
- ¹⁵ Zie: Meindert Schroor, *Van Keeg en Leeg. De geschiedenis van het Noorderleegs Buitenveld*, p. 17.
- ¹⁶ [Leeuwarder Gemeenschap, 1 maart 1961, p.11.](#)
- ¹⁷ [1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 2632 Informatieboek 1716-1724, p.203-209.](#)
- ¹⁸ [1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 2632 Informatieboek 1716-1724, p.197-201.](#)
- ¹⁹ [1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 2630 Informatieboek 1706-1712, p.345-346.](#)
- ²⁰ [1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 2631 Informatieboek 1712-1715, p.333-339.](#)
- ²¹ [Index diverse bestanden stadsarchief Leeuwarden tot 1811, invnr. 152.](#)
- ²² [1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 3664 Groot consentboek 1779-1781, fol.39r.](#)
- ²³ [Bekendmaking Leeuwarder Courant, 21 april 1759.](#)
- ²⁴ [1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 3669 Groot consentboek 1791-1794, fol.172r.](#)
- ²⁵ [1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 3902 Hypotheekboek 1807-1808, fol.150r.](#)
- ²⁶ [1001 Archief van de stad Leeuwarden 1426-1811, invnr. 3675 Groot consentboek 1806-1808, fol.152r.](#)
- ²⁷ [Minuut-akten 1811, archiefnummer 26, Notarieel archief - Tresoar, inventarisnummer 076007, aktenummer 00824, Gemeente: Leeuwarden, Periode: 1811: ga naar scan 491-495.](#)
- ²⁸ [Minuut-akten 1816-1825, archiefnummer 26, Notarieel archief - Tresoar, inventarisnummer 047006, aktenummer 00071, Gemeente: Ferwerderadeel, Periode: 1816-1825: ga naar scan 163-164.](#)
- ²⁹ [Minuut-akten 1815, aktes 1816, archiefnummer 26, Notarieel archief - Tresoar, inventarisnummer 079009, aktenummer 00009, Gemeente: Leeuwarden, Periode: 1815-1816: ga naar scan 450-451.](#)
- ³⁰ [Minuut-akten 1837 I, archiefnummer 26, Notarieel archief - Tresoar, inventarisnummer 076061, aktenummer 00047, Gemeente: Leeuwarden, Periode: 1837: ga naar scan 164-184.](#)
- ³¹ [Minuut-akten 1863, archiefnummer 26, Notarieel archief - Tresoar, inventarisnummer 075062, aktenummer 00146, Gemeente: Leeuwarden, Periode: 1863: ga naar scan 453-460.](#)
- ³² [Minuut-akten 1872 I, archiefnummer 26, Notarieel archief - Tresoar, inventarisnummer 082059, aktenummer 04408, Gemeente: Leeuwarden, Periode: 1872: ga naar scan 297-300.](#)
- ³³ [Minuut-akten 1899, archiefnummer 26, Notarieel archief - Tresoar, inventarisnummer 128073, aktenummer 04058, Gemeente: Leeuwarderadeel, Periode: 1899.](#)
- ³⁴ [Minuut-akten 1905, archiefnummer 26, Notarieel archief - Tresoar, inventarisnummer 128082, aktenummer 00551, Gemeente: Leeuwarderadeel, Periode: 1905.](#)
- ³⁵ [Minuut-akten 1918, aktes 1523-1701, archiefnummer 26, Notarieel archief - Tresoar, inventarisnummer 076170, aktenummer 01535, Gemeente: Leeuwarden, Periode: 1918: ga naar scan 329-331.](#)
- ³⁶ [Bekendmaking Leeuwarder Courant, 2 februari 1918.](#)